

Domonkosi Ágnes – Ludányi Zsófia
„További szép estét, Tanárnő!”

A nyelvi kapcsolattartás változásai a hallgató-oktató levelezés tükrében¹

1. Bevezetés: a digitális kommunikáció a hallgató-oktató viszonyban

Az elektronikus kommunikáció alkalmazásának általánossá válása és technikai fejlődése révén az írásbeli üzenetváltásnak olyan lehetőségei alakultak ki, amelyek hatással vannak az írásos kapcsolattartás nyelvi megoldásaira is (Bódi 2004; Érsok 2007; Veszelszki 2017; Domonkosi 2017). Az írásbeli kapcsolattartás szokásrendje átalakul, változnak a kommunikációs gyakorlatok, átértékelődnek a korábbi kapcsolattartási minták, sémák, problematikus kommunikációs helyzeteket is teremtve ezáltal. Az e-mailezés és a csetelés lehetőségével olyan írásbeli közlésformák jöttek létre, amelyek kapcsolódnak ugyan a hagyományos levelezés szövegezési és stílusbeli mintáihoz, sok tekintetben azonban el is térnek azoktól, újszerű sajátosságokat, nyelvi megoldásokat mutatnak.

A felsőoktatás hallgatói és oktatói közötti elektronikus írásbeli kommunikáció két szempontból is sajátos területnek tekinthető. Egyrészt azért, mert az elmúlt évtizedekben az elektronikus levelezés a kommunikáció egyik meghatározó csatornájává vált ebben a kapcsolattípusban, míg korábban az írásbeli kapcsolattartás jóval kevésbé volt itt meghatározó, kevésbé terjedt ki a hétköznapi, oktatásszervezési tevékenységekre, azok elsődlegesen a kontaktórákon, illetve az oktatók fogadóóráján valósultak meg (vö. Reder 2007). Az elektronikus kommunikáció kialakulásával tehát nem egyszerűen az üzenetek továbbításának technikai lehetőségei változtak meg, hanem kitágult azoknak a társas cselekvéseknek a köre, amelyek írásban valósulnak meg a hallgató-oktató kapcsolatban. Az írásbeliség körébe került át számos hétköznapi, az oktatási segédanyagok megosztásával, az óralátogatás szervezésével kapcsolatos tevékenység; a gyakori üzenetváltás lehetőségének biztosítása révén intenzívebbé téve a hallgató-oktató közötti kommunikációt (vö. Bloch 2002; Chejnova 2014; Dürscheid–Frehner 2013).

A hallgatók és oktatók közötti kommunikáció emellett azért is érdekes terület, mert a hallgatók sajátos társas helyzetben vannak a felsőoktatási intézményeken belüli hierarchiát, az oktatókhoz való viszonyt tekintve (Halász 2001: 123). Az oktató-hallgató kapcsolat ugyanis részben szimmetrikus, hiszen leendő szakemberek, kollégák képzése zajlik, részben azonban aszimmetrikus is a hierarchikus szerveződés miatt, ráadásul a hallgatók egy része éppen a felsőoktatás nyelvhasználati színterein kerül először felnőtt nyelvi szerepekbe, tehát a kapcsolattartás nyelvi gyakorlatainak egy részét éppen ezekben a helyzetekben sajátítja el. A hallgatók és oktatók közötti online kommunikáció tanulmányozása ezek miatt a tényezők miatt a nemzetközi pragmatikai (Hudson 2011; Merrison et al. 2012; Danielewicz-Betz 2013; Chejnova 2014) és szociolingvisztikai kutatásokban (Hariri 2017) is szerepet kap.

2. A kutatás céljai és módszerei

2.1. A kutatás céljai; a levelezés vizsgálatának helye a kutatási folyamatban

Jelen tanulmány egy nagyobb, a felsőoktatás megszólítási gyakorlatait átfogóan vizsgáló kutatás részeként (l. Domonkosi 2018a) hallgató-oktató viszonyban írt e-mailek nyelvi sajátosságainak vizsgálata alapján az azzal kapcsolatos részeredményeket és kérdésfelvetéseket

¹ A tanulmány elkészítését az MTA Bolyai János kutatási ösztöndíja és az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-18-4-EKE-2 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programja támogatta (D.Á.).

mutatja be, hogy miként formálódnak át a hagyományos levélbeli nyelvi kapcsolattartási formák a digitális írásbeliség felsőoktatási hallgatók és oktatók közötti diskurzusaiban.

Az adatgyűjtés eddigi szakaszai azt mutatják, hogy a felsőoktatás területén a nyelvi érintkezésformák használatának legproblematicusabb területe az írásbeliség. A szóbeli kommunikációban ugyanis rutinizáltabb gyakorlatok működnek, illetve nagyobb az egyezkedés, a partnerek egymáshoz való igazodásának lehetősége. A most bemutatott részelemzés hallgatók oktatóknak írt e-mailjeiben vizsgálja a kapcsolat felvételét és lezárását (vö. Valdwogel 2007; Bou-Franch 2011; Spilioti 2011), illetve a levéltörzset tekintve a beszédpартnerek közötti viszony alakítását szolgáló műveletek megvalósulását.

Az átfogó kutatás részeként egy korábbi tanulmányunkban internetes társalgásokban megjelenő nyelvhasználói reflexiók, kifejtett metapragmatikai vélekedések alapján rámutattunk, hogy a tárgyalt kérdéskör igen gyakran, még a nyelvi udvariasság egyéb kérdéseinél is meghatározóbb mértékben válik spontán, hétköznapi metadiskurzusok tárgyává (Domonkosi–Ludányi 2018). A témához kapcsolódó reflexiókban pedig erőteljesen megmutatkozik a használók bizonytalansága, illetve a szokásrendek változásának tudatossága is.

Tanulmányunkban az oktatók és hallgatók közötti kapcsolattartást vizsgálva a következő kérdéseket helyezzük középpontba: (i) milyen gyakorlatok működnek a tanár–diák írásbeli kapcsolattartásban; (ii) hogyan helyezhető el a formalitás-informalitás skáláján a tanár–diák levelezés gyakorlata; (iii) az e-mail szövegtípusa mennyiben őrzi a hagyományos levél jellegzetességeit, illetve milyen változásokat mutat a hagyományos levélhez képest; (iv) hogyan hat a digitális kommunikáció a hivatalos írásbeliség nyelvi kapcsolattartási gyakorlatára.

2.2. A kutatás módszerei

A kutatásban többféle, egymást kontrolláló módszert alkalmazunk, érvényesítve a módszertani kongruencia elvét (Bell 1976: 187–191). A nyelvi sajátosságok feltérképezéséhez oktatói levelezésekből gyűjtött adatbázisra építve egyetemi hallgatók oktatóknak írt e-mailjeit vizsgáljuk. A gyűjtésbe széles körben, hólabdamódszerrel (vö. Babbie 1998: 312)² vonunk be oktatókat, jelenleg az adatbázisban 680 levél szerepel. Az egyes oktatók levelezésén belül a véletlen mintavételt úgy biztosítjuk, hogy a hallgatóiktól kapott utolsó 40 levelezésüket kérjük el anonimizált formában.

Az egyes nyelvi sajátosságok megítélésének megismerése céljából fókuszcsoporthoz interjúkat is készítünk, melyek során az adatbázis egyes leveleit értékeltetjük hallgatói tanulócsoportokban. Eddig 3 beszélgetést rögzítettünk, amelyek előzetes eredményei, azon belül is a kapott reflexiók nagy száma, érzelmi telítettsége, az előkerülő kérdések sokasága a kutatásnak azt az alaphipotézisét erősítették meg, hogy hallgatói oldalról ez a kérdéskör meglehetősen sok nyelvi problémát mutat. Emellett egy kapcsolódó, a felsőoktatási gyakorlatközösségek megszólítási sajátosságait vizsgáló kutatásból (Domonkosi 2018a) is felhasználjuk az írásbeliségre vonatkozó hallgatói és oktatói vélekedéseket.

Mindemellett kérdőíves kutatást is végeztünk, 50 hallgató adatközlővel. A produktív feladatban a hallgatóknak oktatóknak szóló levélkezdeteket és levélzárlatokat kellett alkotniuk a nem, az életkor, a pozíció, a viszonyulás (pl. kedvesség, nagy horderejű kérdés) függvényében. Az értelmezésben támaszkodunk a felsőoktatási megszólítási gyakorlattal kapcsolatos személyes megfigyeléseinkre, tapasztalatainkra is.

² A módszer alkalmazását az indokolja, hogy a felsőoktatás képzési formáit saját oktatási közegünkben kiindulva, de fokozatosan minél szélesebb körben kívánjuk feltérképezni.

Tanulmányunkban elsősorban a hallgatói levelekből épülő adatbázis első, 200 levélből álló változata alapján ismertetjük előzetes eredményeinket, a már kirajzolódó tendenciákat, emellett az értelmezésben utalunk az adatokat megerősítő vagy éppen átértelmező, az egyéb módszerrel végzett kutatásokból származó adatokra is. A kutatás első szakaszába bevont levelek mindegyike tanár-, illetve bölcsészképzésben dolgozó egyetemi oktatóknak íródott, az oktatók közül 2 férfi és 3 nő, akik két vidéki egyetemen dolgoznak. Az adatok mégis a hallgatók nagyon széles körének levélírási szokásairól adnak képet, ugyanis az oktatók a csecsemőgondozó-, óvodapedagógus-, tanítóképzésben és a tanárképzés minden típusában tartanak órákat. A pedagógusképzésben részt vevő hallgatók szerepe ráadásul azért is nagyon fontos a beszélőközösség szokásrendje sajátosságainak és módosulásainak vizsgálatában, mert egy olyan csoportról van szó, amelynek fontos szerepe lesz a nyelvi szocializáció intézményes színterein, így a nyelvi normák, szokások közvetítésében is. A férfiaknak és nőknek címzett levelek eltérő száma miatt a nemek szerepének összehasonlítása során a leveleket arányosítva vettük figyelembe.

3. Az oktató-hallgató levelezés főbb nyelvi sajátosságai

A felsőoktatási kapcsolattartási gyakorlat oktatói interjúkra épülő feltárása során az oktatók egyértelműen az írásbeli kapcsolattartás területeit (levélbeli megszólítások, köszönések, a levélstílus lazasága) jelölték meg a hallgatókkal való nyelvi kapcsolattartás leginkább problematikus területeként. Az oktatókkal készült interjúkban tipikusnak számítanak az (1) példában olvasható megfogalmazások:

- (1) a. „A levelezéssel már nagyobb gondok vannak, igen furcsa dolgokat tudnak írni a hallgatók.”
- b. „Ha idegen nyelven tudjuk nekik tanítani a levelezést, akkor magyarul miért nem?”³

Az interjúk alapján meghatározó nyelvi problémának tűnik ezen a területen az elvártnál bizalmasabb formák használata. Egy 70 év körüli férfi interjúalanyunk arról számolt be, hogy megdöbbsent, amikor egy hallgatójától *Kedves András!* kezdetű, egyébként kifejezetten udvarias hangvételű e-maílt kapott, holott a szóbeli érintkezéseikben egyértelmű és megszokott volt a *tanár úr* megszólítás. Az oktatói reflexiók emellett a megszólítások, udvariassági formák elmaradását; a szóbeliségre jellemző fordulatok, köszönőformák alkalmazását; illetve a kifejtetlen közlések használatát jelezték mint udvariatlan, szokatlan, újszerű megoldásokat.

A felsőoktatásban dolgozó tanároknak a hallgatókkal való írásbeli kapcsolattartási gyakorlatokhoz való viszonyulását jól mutatják azok az internetről gyűjtött, egyetemi oktatók által írt szövegek is, amelyek rámutatva a kérdésesebb nyelvi helyzetekre a nyelvi, viselkedésbeli az iránymutatást is magukra vállalják (Domonkosi–Ludányi 2018: 98–104).

3.1. Főbb tendenciák a levélkezdetben

A hallgatói leveleket megvizsgálva a hivatalos levelezés szokásos megszólítása, a *Tisztelt Tanárnő / Tanár Úr!* rangtól, kortól függetlenül átfogóan jelen van (65%). Kisebb mértékben a *kedves* udvariassági jelző is megjelenik a megszólításokban (*Kedves Tanárnő / Tanár Úr!*), ez a minta 31,5%-át teszi ki. Feltételezéseink szerint ez a megoldás elsősorban közelebbi tanár-diák viszony esetén jellemző (vö. Domonkosi–Ludányi 2018). A kérdőíves vizsgálatban differenciált kérdés vonatkozott arra, hogy ismerős vagy ismeretlen tanárt szólítanak meg az

³ Az idegen nyelvű levelezés nyelvi udvariassági formuláinak tanításáról részletesen l. Reder 2007.

adatközlők, és a kérdőívek 64%-ában egyértelműen ez a változó különítette el a *tisztelt* és a *kedves* jelzők használatát, jelezve ennek a sémának a meghatározó jellegét.

A *kedves/tisztelt* udvariassági jelzők arányát vizsgálva feltűnő még, hogy míg a férfi adatközlők leveleiben a teljes mintának csupán ~21%-ában fordul elő a *kedves*, addig a női adatközlőknél ez az arány ~34%, vagyis a bizalmasabb forma gyakrabban fordul elő a nők által írt levelekben.

A nemek szerinti eltéréseket tekintve megfigyelhető továbbá, hogy a nők megszólítása jóval nagyobb változatosságot mutat, nemcsak a bizalmasabb, hanem az újszerű formák tekintetében is. A megszólítások és a nem összefüggéseit tekintve a teljes adatbázis vizsgálata feltételezésünk szerint további adalékokkal szolgálhat majd (vö. Domonkosi 2018b).

A *tanár úr / tanárnő* megszólításokon kívül előfordul a néven szólítás is, pozíciójelölő elem nélkül: *Tisztelt/Kedves [Vezetéknév Keresztnév]!* (5,5%). A gyakoribb forma jelen esetben is a *tisztelt*, amely a minta 4,5%-át teszi ki, a *kedves* mindössze 1%-át. A pusztán néven történő, a társjelölő formát elhagyó megszólítás megítélése általában, az egész magyar beszélőközösségben és hallgatói metapragmatikai reflexiók adatai alapján is ellentmondásos: ugyanis ezek a formák a névelem miatt személyhez forduló, azonosító szerepűek, a társjelölő elem hiánya miatt azonban nem érvényesül bennük a levelezésben elvárt tiszteletadó funkció (Domonkosi 2017: 293; Domonkosi–Ludányi 2018: 94). A társjelölő elem s ezáltal a hangsúlyos tiszteletadás hiánya a tanár-diák aszimmetrikus szerepviszonyban akár udvartatlanságnak is hathat. Erre mutat rá az egyik hallgatói fókuszcsoportos beszélgetésben részt vevő adatközlő, aki azt az élményét osztotta meg a beszélgetés során, hogy az oktatót e-mailben *Tisztelt [Vezetéknév Keresztnév]!* formában szólítva az alábbi (2) választ kapta:

(2) „Így az adóhivatal szokott megszólítani.”

A vizsgált levélanyagban ritkán megjelenik *Tisztelt* + pozíciójelölő elem (*tanszékvezető, dékán*) *Asszony/Úr!* forma is. Főleg nagyobb kérések (pl. kurzus létszámkorlátjának növelése) esetén figyelhető meg; illetve olyan esetekben, amikor ismeretlenül és az adott funkcióhoz kapcsolódó kérdéssel, kéréssel keresik meg az oktatót.

A vizsgált adatbázisban előfordul az oktató *Kedves [Keresztnév]!* megszólítása is (nem tegeződő viszonyban), de mindössze egy ilyen adat van (0,5%).

Az írásbeli kapcsolattartás új műfajainak (e-mail, cset) megjelenése óta megfigyelhető tendencia, hogy a szóbeli érintkezés tipikus nyitóformulái, a köszönések átszüremlenek az írásos kapcsolattartásba is, és részben felváltják a hagyományos levélkezdő megszólításokat. Az ilyen típusú levélkezdet egyre elfogadottabbá válását jelzi, hogy még az udvariasságot jobban megkövetelő hivatalos, nem tegeződő viszonylatokban is megtalálható, egyre inkább elhomályosítva a szóbeli és az írásos kommunikáció indításában hagyományosan érvényesülő különbségeket. (Domonkosi 2004: 9).

A köszönést tartalmazó formák között tipikus a *Jó napot (estét) Tanárnő!* levélkezdet (1%), amely kizárólag nem normatív helyesírással fordul elő, a megszólítás előtt sosincs kitéve a vessző. Az informális levelekben elfogadott *Szia(,)* [*Keresztnév*] analógiájára jöhetett létre ez a forma, a vessző elmaradásának pedig az lehet az oka, hogy a köszönésforma helyettesíti a jelzőket.

Az adatok között a megszólítást nem tartalmazó *Jó napot kívánok!* levélkezdet is előfordul (1%). A megszólítás elmaradásának oka feltehetőleg az, hogy a digitális kommunikációban a beszédesemény résztvevőinek nyelvi azonosítása kevésbé fontos, mert a technikai lehetőségek ezt biztosítják, így az üdvözlő funkció fontosabbá válik az adresszatív funkciónál. A vizsgált adatok között 1 esetben (0,5%) előfordul az *Üdvözlöm* levélkezdet is, melyben szintén tipikusan a szóbeliségre jellemző módon valósul meg az üdvözlés performatívuma.

Megfigyelhető továbbá, hogy a levélkezdő köszönés a napszaknak megfelelően differenciálódik: *Jó estét kívánok!* A köszönőformulák napszakhoz való igazodása arra mutat rá, hogy a felsőoktatásban részt vevő hallgatók feltételezik, hogy oktatójuk folyamatosan „online van”, akárcsak ők, a Z generáció képviselői, a „digitális bennszülöttek” (Prensky 2011). Ezt a feltételezést erősítik azok az internetes fórumokon olvasható hallgatói kérdések, mint például: *„Illetlenség egyetemi tanárnak [értsd: bármilyen beosztású egyetemi oktatónak] hétvégén e-mailt küldeni?”* (Domonkosi–Ludányi 2018: 98). A hallgatók feltételezik, hogy a küldött e-mail egyből el is jut a címzetthez, ezért merül fel bennük a hétvégi e-mail-küldés esetleges udvariatlan mivolta, s ezért alkalmazzák ilyenkor a napszaknak megfelelő köszönést a hagyományos megszólítás helyett. Ugyancsak az oktató folyamatos online jelenlétének feltételezése motiválja az olyan mentegetőző megnyilvánulásokat, amelyek a levélkezdetben kifejtve jelennek meg: *„Elnézést a kései (értsd: esti órában küldött) levélért [...]”*.

Ellentmondásosnak hathat, hogy a hagyományostól (*Tisztelt/Kedves Tanárnő / Tanár úr!*) eltérő formák gyakorisága a vizsgált levelekben nem feltűnően magas, az interjúk alapján az oktatók mégis kifejezetten problematikusnak ítélték a hallgatók írásbeli kapcsolattartási, udvariassági gyakorlatait. E jelenség háttérében az alapvető észlelési mintázat állhat, hogy a megszokott, begyakorlott megoldásoktól való eltéréseket feltűnőbbnek érzékeljük, mint a szokásos, ismétlődő formákat, és így nagyobbban tűnhet a változás, mint amekkora valójában.

3.2. A levéltörzsre, illetve a levelek egészére jellemző nyelvi sajátosságok

A hallgatók és oktatók közötti e-mailek révén nem egyszerűen a hagyományos levelezés alakul át, az online elérhetőség jóval intenzívebb kommunikációt tesz lehetővé, az e-mail számos oktatásszervezési kérdés, oktatói és hallgatói probléma megoldását lehetővé teszi, a hiányzások indokának jelzésétől a tananyagok megosztásáig (vö. Weiss–Hanson-Baldauf 2008).

Az e-mail küldésével megoldható tevékenységek lehetővé teszik a gyors ügyintézés, sokszor még az udvariasnak szánt levelek esetében is kifejezetten rövid üzeneteket eredményezve. A rövid közlemények nyelvi megoldásai az e-mail szövegtípusát a csetes, csevegő kommunikációhoz teszik hasonlóvá (vö. Domonkosi–Kuna–Ludányi 2019). A (3) példában olvasható üzenet szövege látványosan mutatja a különböző közlésformák e-mailbeli keveredésének megoldásait. Két köszönést is tartalmaz, tehát a jelenlétre építő beszédaktusokkal a szóbeliség megoldási formáit mutatja, miközben explicitté teszi a levéllel elvégzett cselekvést, és egy hagyományos levélzárlattal is kiegészül.

(3) *Jó napot kívánok!*
Mellékelve küldöm a dolgozatot.
Viszontlátásra!
Tisztelettel:
[Vezetéknév Keresztnév]⁴

Az e-mailek rövidege ellenére a levéltörzsben szerepet kaphat a címzett oktató nyelvi megjelenítése, a személyére való különböző utalások formájában. A levélszövegek névmási megjelöléseiben jellemzően az *Ön* forma fordul elő, melynek hangsúlyos szerepe annak tiszteletadó funkcióját erősíti. Az udvarias, hivatalos közlésmód alakítójaként egyes levelekben túlságosan is kiemelt szerepbe kerül, miként a (4) példában is:

⁴ Az hallgatói leveleket anonimizálva, a [Vezetéknév] és [Keresztnév] jelölésekkel közöljük, annak megfelelően, hogy a teljes nevet vagy esetleg csak annak egyik elemét használta a levélíró.

- (4) *A nevem [Vezetéknév] [Keresztnév] és felvettem Önnél a Szövegtan gy. elnevezésű tantárgyat. Sajnos 2018. március 2-án, munkahelyi kötelezettségeim miatt nem tudtam megjelenni az órán. Az iránt szeretnék érdeklődni, hogy tudom e így is teljesíteni Önnél a tantárgyat? Amennyiben igen, megkérhetem Önt, hogy küldje meg számomra a vizsga követelményeket?*

A *Maga* névmási forma az oktató jelölésében adataink között 1 alkalommal fordult elő (5), azonban ebben a viszonylattípusban ez a megoldás a hierarchia miatt nem számít elfogadottnak, megjelenése a kapcsolattartási formák társas értékében való bizonytalanságokat mutatja:

- (5) *A kérdésem, hogy most 15-én hány órától meddig volna erre lehetőség, mert [Vezetéknév] tanárúr is aznap irat 2 zh-t, de nekem fontos volna, hogy javítsak a maga tárgyából.⁵*

Hangsúlyos helyzetekben, fokozottan udvariasnak szánt kérésekben a levéltörzsben is szerepelnek az oktatók névszói megnevezései is:

- (6) *Tisztelettel kérem Tanárnőt, engedje meg, hogy ebben a félévben leadjam a kurzust és jövő félévben felvegyem.*

A (7)-es számú példa az oktató jelölésének sajátos megoldását mutatja, ugyanis míg a levélkezdő megszólításban kevésbé udvariasnak számító módon a teljes nevet használja a levélíró, a levél szövegében nyomatékosan udvarias és nominális és névmási formákat is alkalmaz.

- (7) *Kedves [Vezetéknév Keresztnév]!
Első éves óvodapedagógia hallgató vagyok és önnel lesz dráma- és bábjáték a nyelvi kommunikációs nevelésben óráim.
Elnézést kérek tanárnő a zavarásért [...]*

Az e-mailek hosszúsága és az oktatók nyelvi megjelenítésének hangsúlyossága egyaránt függ az e-mail révén megvalósuló beszédaktusok, cselekmények jelentőségétől, fontosságától, szerepétől; az oktatói levelezésből épülő adatbázis alkalmas lesz ezeknek az összefüggéseknek a részletesebb feltárására is.

3.3. Főbb tendenciák a levélzárlatban

Az e-mailek lezárását tekintve az adatbázis alapján kétféle tendencia rajzolódik ki: egy- és kétlépcsős levélzárlatok különíthetők el. Egylépcsős levélzárlatnak nevezzük azt, ha egyetlen elköszönő formula vagy egy jókívánság zárja az üzenetet. Ez lehet egyrészt az *üdvözzellett*, *tisztelettel* stb. típusú hagyományos megoldás, illetve egyéni, újszerű jókívánság is. Kétlépcsős levélzárlaton azt értjük, amikor ezek a formák összekapcsolódnak, és a beszédaktus-együttes erősíti a fatikus szerep érvényesülését, miként a (8) példában:

- (8) *További szép napot kívánok!
Tisztelettel: [Vezetéknév Keresztnév]*

⁵ A leveleket eredeti, adatolt helyesírással közöljük.

A lezárás előtt megjelenő különféle jókívánságok nagyfokú variativitást mutatnak (9). A levélkezdetben megjelenő, napszaknak megfelelő köszönésekhez hasonlóan ezekben a kifejezésekben is nagy szerepe van a (feltételezett) online jelenlétnek, a közös helyzet nyelvi megjelenítésének. Feltételezésünk szerint az egyéni, újszerű jókívánságok a hallgatók közelítési stratégiáiként is értelmezhetők, szerepük a levelek személyesebb tétele: a kérdőíves vizsgálatok szerint kifejezetten a kedvesnek szánt levelekben jelennek meg.

- (9) *Nagyon szép napot kívánok önnek!
További szép napot/estét (kívánok)!
További szép estét, Tanárnő!
Minden jót kívánok!
Kellemes estét kívánok!
Csodaszép estét kívánok!
Szép hétvégét kívánok!
Kellemes nyári időtöltést!
Kellemes húsvéti ünnepeket Tanárnőnek!*

A levélzárlatban megjelenő változatos jókívánságok között a leggyakoribb a *(További) szép napot!* (4,5%), amely a szóbeliségben tegező és magázó formában is használt elköszönésként használatos. A vizsgált levelekben emellett egy ettől részben eltérő funkció is megfigyelhető: a zárás előtti jókívánságként is megjelenik a kétlépcsős zárlatok részeként. Az aktualizált, napszakhoz, évszakhoz kötött, a tanítási szünetre utaló megoldások az online jelenlétre való utalás mellett azt is jelzik, hogy a hallgatók a hagyományos elköszönéstől személyesebb megoldásokra törekednek.

3.4. Rövidülő levelek, elmaradó megszólítás és zárás

Azáltal, hogy a technikai fejlődés intenzívebbé tette a hallgató-oktató közti kommunikáció lehetőségét, gyakorivá váltak a hosszabb, többfordulós levélváltások. Ezekben az esetekben gyakran előfordul, hogy a további, olykor már a második levélfordulóban elmaradnak a megszólítás és levélzárás akár a hallgató, akár az oktató részéről, jelezve azt, hogy a többfordulós levelek egyre inkább párbeszédszerűvé válnak. A levélkezdő és -záró formulák elmaradása az online, egyidejű kommunikációnak (csetelés) az elektronikus levelezésre való hatását mutatja, és általában jellemző az e-mailezési gyakorlatra (Érsok 2007; Veszelszki 2017). A levélkezdet és -zárlat hiányának oka tehát a nyelvi gazdaságosságra való törekvés, de ha a hallgató hagyja el ezeket a formulákat, annak a hallgató-oktató hierarchikus viszonyban mégis udvariatlan hatása lehet, különösen akkor, ha az oktató az adott levélfolyamban még nem hagyta el, sőt akár következetesen használta azokat. A (10) példa levelezésének két fordulójában például erőteljesen különbözik az oktató és hallgató e-mailezési stratégiája.

- (10) *Kedves Hallgatók!
Legyenek szívesek visszajelezni, ki várható a holnapi alkalmon. (Nemleges válasz esetén is kérek szépen visszajelzést.)
Köszönöm szépen.
Üdvözlettel
[Vezetéknév Keresztnév]
egyetemi adjunktus

(hallgatói válaszlevél) *Én nem tudok menni.**

Az oktatókkal készült interjúk jelzik, hogy a beadandó hallgatói munkák postázása esetén előfordul az is, hogy a csatolmányt kísérő levél nélkül küldik el a hallgatók, azaz csak a benyújtás cselekménye történik meg, a levelezésben tipikus kapcsolatra utalás teljesen elmarad. Ezt az üzenetküldési megoldást a beszámolók alapján az oktatók többsége udvariatlannak tartja, ugyanis az oktató-hallgató viszony hierarchikussága, a helyzet formális jellege miatt ebben a helyzetben a kifejtettebb és a kapcsolatminőséget is jelölő írásbeli közlések számítnak elfogadottnak. Tapasztalataink alapján az oktatók gyakran reflektálnak is a hallgatók udvariatlannak ítélt levélírási megoldásaira, a pedagógusképzés edukációs, szocializációs feladatának tekintve az írásbeli kapcsolattartásra vonatkozó tudás és gyakorlat formálását is. Ezt az oktatói attitűdöt szemlélteti a (11) példában szereplő, kifejtett és értelmező, tanácsadó jellegű oktatói levél is:

(11) *Kedves [Keresztnév]!*

Köszönöm szépen az alapos, lelkiismeretes munkájukat, kérem, tolmácsolja csapattársainak is.

Egy jó tanács a jövőre nézve, ami hasznos lehet az egyetemi életben való boldogulásához: amikor elküldi az oktátónak a házi feladatot, azt javaslom, írjon mellé néhány sort is, például valami ilyesmit: „Kedves Tanár Úr / Tanárnő! Mellékelten küldöm a XY tárgyból a házi feladatot, üdvözlettel N. N.” Higgye el, így sokkal elegánsabb, udvariasabb, és az oktatóban is pozitívabb benyomást kelt.

Sikeres félét kívánva üdvözlettel

[Vezetéknév Keresztnév]

4. Összegzés, következtetések

Az írásbeli kapcsolattartás szokásrendjének átalakulásával létrejövő új közlésformák érdemnek a hagyományos levelezés mintáiból, de sok tekintetben el is térnek azoktól. A változások értelmezésében azonban elengedhetetlen annak a figyelembevétele, hogy az oktatók és hallgatók közötti írásbeli kapcsolattartásban sem egyszerűen a hagyományos levelezés átalakulásáról van szó, hanem a rövid írásbeli üzenetek funkcionális szerepbővüléséről, azaz arról, hogy az online elérhetőség a korábbi időszakokhoz képest jóval intenzívebb kommunikációra vált lehetővé ebben a kapcsolattípusban is. A kapcsolattartási lehetőség közvetlensége, azonnalisága az informális, személyes nyelvi megoldások felé mozdítja a levelezés szokásrendjét, és a részben hivatalosnak számító hallgató-oktató e-mailek gyakorlatára is hatással vannak az érintkező digitális szövegtípusok tipikus nyelvi megoldásai (cset, komment) (Domonkosi–Kuna–Ludányi 2018).

Előzetes kutatási eredményeink arra mutattak rá, hogy a levélkezdetben és -zársban az adresszatív, a személyeket megjelölő funkció mellett meghatározóvá válik az üdvözlés, illetve a jókívánság aktusa is. A kapott adatok szerint az e-mailek többsége őrzi a hagyományos megoldásokat, a változásokról beszámoló hallgatói és oktatói reflexiók sokasága ellenére a feltűnő, egyéni, újszerű megoldások ritkábbak a konvencionális levelezési formáknál.

A folyamatosan bővülő levéladatbázis alapján a kutatás célja a jelenlegi gyakorlat, a kapcsolattartási szokások változásainak, módosulásainak leírása. Az eddig kapott kép árnyalása szükséges abban a tekintetben, hogy milyen tényezők, háttérváltozók járulnak hozzá az informálisabb és melyek a formálisabb minták követéséhez; hogyan befolyásolja az érvényesülő kapcsolattartási stratégiákat az oktató, neme, kora, pozíciója, ismertsége; illetve

milyen különbségek mutatkoznak az egyes képzési formák, eltérő felsőoktatási gyakorlatközösségek között.

A felsőoktatás szocializációs szerepét tekintve pedig fontos kutatási kérdés az is, hogy módosul-e, formálódik-e a hallgatók írásbeli kapcsolattartási gyakorlata a felsőoktatásban töltött évek során. Mivel a pedagógusképzés kommunikációs nevelés is egyben, a leíró helyzetkép megrajzolása mellett fontosnak tarjuk eredményeink megismertetését, illetve a különböző nyelvi megoldások szerepének tudatosítását is, ugyanis úgy véljük, hogy a felsőoktatásban oktatóknak az írásbeliség szokásainak, hagyományainak átörökítésében mintaadó szerepe, felelőssége is van.

Irodalom

- Babbie, Earl 1998. *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Balassi Kiadó. Budapest.
- Bell, Roger T. 1976. *Sociolinguistics: Goals, Approaches and Problems*. Batsford. London.
- Bloch, Joel 2002. Student/teacher interaction via email: the social context of internet discourse. *Journal of Second Language Writing* 11: 117–134.
- Bódi Zoltán 2004. *A világháló nyelve*. Gondolat Kiadó. Budapest.
- Bou-Franch, Patricia 2011. Openings and closings in Spanish email conversations. *Journal of Pragmatics* 43: 1772–1785.
- Chejnová, Pavla 2014. Expressing politeness in the institutional e-mail communications of university students in the Czech Republic. *Journal of Pragmatics* 60: 175–192.
- Danielewicz-Betz, Anna 2013. (Mis)use of email in student–faculty interaction: Implications for university instruction in Germany, Saudi Arabia, and Japan. *The JALT CALL Journal* 9(1): 23–57.
- Domonkosi Ágnes 2004. Levélkezdő köszönések. *Édes Anyanyelvünk* 3: 9.
- Domonkosi Ágnes 2017. A nyelvi kapcsolattartás alapformái. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *A magyar nyelv jelen és jövője*. Gondolat Kiadó. Budapest. 279–98.
- Domonkosi Ágnes 2018a. A megszólítás változatai felsőoktatási gyakorlatközösségekben. Elhangzott: 20. *Élőnyelvi konferencia*. Károli Gáspár Református Egyetem – MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest, 2019. 08. 31. Absztrakt: <http://www.nytud.hu/elonyelvi20/abs/domonkosi.pdf> (2019. 03. 12.)
- Domonkosi Ágnes 2018b. A megszólítások és a nemi szerepek konstruálása. *Performa* 7. Elérhető: performativitas.hu/a_megszolitasok_es_a_nemi_szerepek_konstrualasa (2019. 03. 11.)
- Domonkosi Ágnes – Kuna Ágnes – Ludányi Zsófia 2018. Az írásbeli kapcsolattartás szövegtípusainak hálózati jellege. Elhangzott: *Új nézőpontok a magyar nyelv leírásában. A nyelv hálózatos leírása*. ELTE BTK MNyFI Mai Magyar Nyelvi Tanszék, Budapest, 2018. november 22.
- Domonkosi Ágnes – Ludányi Zsófia 2018. Írásbeli kapcsolattartás a hallgató-oktató viszonyban: szokásrendek és problémák a nyelvi reflexiók tükrében. *Acta Universitatis de Carolo Eszterhazy Nominatae Sectio Linguistica Hungarica XLIV*. 89–107.
- Dürscheid, Christa – Frehner, Carmen 2013. Email communication. In: Herring, Susan – Stein, Dieter – Virtanen, Tuija (eds.): *Pragmatics of Computer-Mediated Communication*. Walter de Gruyter. Berlin. 35–54.
- Érsok Nikolett Ágnes 2007. *Az internetes kommunikáció műfajai: Különös tekintettel az interaktív magánéleti műfajokra*. Doktori disszertáció. ELTE. Budapest.
- Halász Gábor 2001. *Az oktatási rendszer*. Műszaki Kiadó. Budapest.
- Hariri, Nisrin Ahmed 2017. *An Exploratory Sociolinguistic Study of Key Areas for Politeness Work in Saudi Academic Emails*. PhD Thesis. University of Leicester.

- Hudson, Mutsuko Endo 2011. Student honorifics usage in conversations with professors. *Journal of Pragmatics* 43: 3689–3706.
- Merrison, Andrew – Wilson, Jack – Davies, Bethan – Haugh, Michael 2012. Getting stuff done: Comparing e-mail requests from students in higher education in Britain and Australia. *Journal of Pragmatics* 44: 1077–98.
- Prensky, Mark 2001. Digitális bennszülöttek, digitális bevándorlók. [Digital Natives, Digital Immigrants]. *On the Horizon* 9(5). NCB University Press. Lincoln. Magyarul: goliat.eik.bme.hu/~emese/gtk-mo/didaktika/digital_kids.pdf
- Reder Anna 2007. Kedves Tanárnő – megszólítások németórán. *Modern Nyelvoktatás* 2–3: 43–58.
- Spilioti, Tereza 2011. Beyond Genre: Closings and relational work in text messaging. In: Thurlow, Crippin – Mroczek, Kristine (eds.): *Digital Discourse: Language in the New Media*. Oxford University Press. Oxford. 67– 128.
- Veszelszki Ágnes 2017. *Netnyelvészet*. L’ Harmattan Kiadó. Budapest.
- Waldvogel, Joan 2007. Greetings and Closings in Workplace Email. *Journal of Computer-Mediated Communication* (12): 456– 477.
- Weiss, Meredith – Hanson-Baldauf, Dana 2008. Email in academia: Expectations, use, and instructional impact. *Educause Quarterly* 31(1): 42– 50.

Dr. habil. Domonkosi Ágnes főiskolai tanár
domonkosi.agnes@uni-eszterhazy.hu

Dr. Ludányi Zsófia adjunktus
ludanyi.zsofia@uni-eszterhazy.hu